

Omilia la Schimbarea la Față a episcopului Vasile al Seleuciei

Teolog profund și literat rafinat, episcopul Vasile al Seleuciei († cca 468)¹ a păstorit metropola provinciei Isauria timp de aproape trei decenii². Recunoscut

¹ A se vedea prezentările și referințele bibliografice din manualele de Patrologie și din dicționare: Otto Bardenhewer, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, vol. IV, Freiburg im Breisgau, 1924, p. 300-304; B. Altaner – A. Stuiber, *Patrologie*, Freiburg-Basel-Wien, ⁷1966, p. 335; J. Quaster, *Patrology*, vol. III, Utrecht-Antwerp, ³1966, p. 526-528; P. Godet, „Basile, archevêque de Séleucie”, în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, vol. II, Paris, 1923, col. 459-460; „Basil of Seleucia”, în *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, ed. F.L. Cross – E.A. Livingstone, ²1974, p. 141; K.-H. Utheman, „Basilius von Seleucia”, în *Religion in Geschichte und Gegenwart*, vol. I, Mohr Siebeck, Tübingen, ⁴1998, col. 1155; „Basil of Seleucia (D. CA. 468)”, în *Handbook of patristic exegesis: the Bible in ancient Christianity*, ed. Charles Kannengiesser, vol. I, Brill, London-Boston, 2004, p. 919-920.

O monografie despre viața și opera episcopului Vasile al Seleuciei lipsește încă. Singurele lucrări mai ample sunt: disertația lui F. Fenner, *De Basilio Seleuciensi quaestiones selectae*, Marburg, 1912, 97 p.; G. Martzelos, *Christologia tou Basileiou Seleukeias kai he oikoumenike semasia tes*, Thessaloniki, 1990, 400 p. și teza de doctorat a lui J.M. Tevel, *De preken van Basilius van Seleucië (Handschriftelijke overlevering – editie van vier preken)*, Utrecht, 1990, VII+376 p., care se dorea a fi o introducere la ediția critică a corpusului omiletic al episcopului Vasile al Seleuciei, mult așteptată până astăzi, și care rămâne pe mai departe inaccesibilă necunoscătorilor limbii olandeze. Pentru necunoscătorii limbii lui Dutch este importantă partea a doua a tezei lui J.M. Tevel, care conține ediția critică a patru din omiliile lui Vasile al Seleuciei: omilia 7 (despre Avraam), omilia 11 (despre Ilie), omilia 31 (la Mc 10, 33) și omilia 35 (despre vameș și fariseu). Cf. recenzia lui J.C.M. van Winden în *Vigiliae Christianae*, 45 (1991), p. 306.

² Pentru prima dată Vasile este atestat ca episcop al Seleuciei la Sinodul endemic de la Constantinopol, desfășurat între 8-22 noiembrie 448. Cu cât timp înainte de această dată a fost hirotonit episcop nu se știe. În 431, scaunul episcopal al Seleuciei era ocupat de Dexian, despre care B. Marx crede că a fost predecesorul lui Vasile, astfel că începutul activității lui Vasile în scaunul de episcop al Seleuciei trebuie situat după această dată. După opinia istoricului bisericesc francez L.-S. Le Nain de Tillemont data morții episcopului Vasile al Seleuciei ar trebui așezată puțin după 458. Ipoteza aceasta, care avea să influențeze pe majoritatea patrologilor, a fost contestată de E. Honigmann, care aduce argumente în favoarea faptului că în 468 episcopul Vasile al Seleuciei era încă în viață. Cf. L.-S. Le Nain de Tillemont, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique*, vol. XV, Veneția, 1732, p. 340-347, aici p. 342; B. Marx, „Der Homiletische Nachlass des Basilius von Seleukeia”, în *Orientalia Christiana Periodica*, 7 (1941), p. 329-369, aici p. 367; E. Honigmann, „Theodoret of Cyrhus and Basilius of Seleucia (the time of their death)”, în *Patristic Studies* (Studi e Testi 173), Roma, 1953, p. 174-184, aici p. 180-184.

Episcopul Vasile al Seleuciei

drept un mare orator și uneori comparat cu Sfinții Vasile cel Mare, Grigorie de Nazianz sau Ioan Hrisostom, episcopul Vasile al Seleuciei nu avea însă să se bucure de aceeași cinste în ce privește transmiterea și receptarea operei sale. Criticat uneori pentru folosirea unei retorici superioare și pentru abundența limbajului metaforic din scrierile sale, care ar îngreua lectura și înțelegerea lor, și pentru poziția sa echivocă de pe parcursul controverselor hristologice dintre anii 448-451, când, deși semnase în 448 la Sinodul endemic de la Constantinopol condamnarea lui Eutihie, a trecut în 449 de partea episcopilor semnatori ai hotărârilor „sinodului tâlhăresc” de la Efes, ca apoi să revină la Sinodul de la Chalcedon din 451 de partea celor care au condamnat definitiv pe Eutihie și au reabilitat pe episcopii antiohieni și constantopolitani condamnați la „sinodul tâlhăresc”, episcopul Vasile al Seleuciei avea să aducă o contribuție importantă atât în planul dezvoltării omileticii și imnografiei³, cât și la formularea dogmei chalcedoniene⁴.

Potrivit inventarului lui M. Geerard (†1999), reeditat recent de Jacques Noret, de la episcopul Vasile al Seleuciei ni s-au păstrat: o scrisoare adresată împăratului Leon I (457-474), 55 de omilii, un fragment dintr-o omilie la Geneză 22, 13 și o relatare a vieții și minunilor Sfintei Tecla⁵. Nu tot corpusul omiletic inventariat de M. Geerard ca aparținând episcopului Seleuciei a fost transmis și editat însă sub numele lui. Abatele J.-P. Migne a publicat în volumul 85 al „Patrologilor” sale 41 de omilii transmise și editate sub numele episcopului Vasile al Seleuciei⁶. B. Marx

³ Pentru o evaluare a contribuțiilor lui Vasile al Seleuciei la dezvoltarea imnografiei și, în special, a influenței sale asupra autorului Imnului Acatist a se vedea Paul Maas, „Das Kontakion (Mit einem Excurs über Romanos und Basileios von Seleukeia)”, în *Byzantinische Zeitschrift*, 19 (1910), p. 298-306, aici p. 300-306; G. Martzelos, „Die Mariologie des Basileios von Seleukeia und Romanos der Melode”, în *Auf der Suche nach der Seele Europas. Marienfrömmigkeit in Ost und West*, ed. Peter Leander Hofrichter, Innsbruck, 2007, p. 43-66; Riccardo Maisano, „Romanos’s use of Greek Patristic Sources”, în *Dumbarton Oaks Papers*, 62 (2008), p. 261-273; Ermanno M. Toniolo, *Acatistul Maicii Domnului explicat. Imnul și structurile lui mistagogice*, prez. și trad. diac. Ioan Ică jr, Deisis, Sibiu, 2009, p. 144-148.

⁴ Investigații recente atribuie episcopului Vasile al Seleuciei însăși paternitatea formulei chalcedoniene. A se vedea Michel van Parys, „L’évolution de la doctrine christologique de Basile de Séleucie”, în *Irénikon*, 44 (1971), p. 493-514 și A. De Halleux, „La définition christologique de Chalcedoine”, *Revue théologique de Louvain*, 1 (1976), p. 3-23, 155-179.

⁵ *CPG* 6655-6675. Cf. *Clavis Patrum Graecorum*, III, editio secunda, ed. M. Geerard, J. Noret, Brepols – Turnhout, 2003, ed. I, 1979, p. 278-283. J.M. Tevel indică încă două omilii care ar aparține episcopului Vasile al Seleuciei, una despre Sfânta Treime și una despre simbolul de credință, păstrate într-un unic manuscris (*Havniensis E Donat. Var. 12,1 ff. 37^v-40 și ff. 40-44*). Cf. J.M. Tevel, *op. cit.*, p. 101-102.

⁶ O evaluare a autenticității omiliilor cuprinse în *Patrologia Graeca* 85, 27-474 a se vedea la B. Marx, „Der Homiletische Nachlass des Basileios von Seleukeia”, p. 333-343; R. Caro, „Revaloración de algunas homilias marianas del siglo V”, în *Marianum*, 29 (1967), p. 60-86; M. van Parys, *art. cit.*, p. 507-509.

a restituit episcopului Vasile al Seleuciei alte 7 omilii⁷ și a editat pentru întâia oară o omilie la Cincizecime transmisă sub numele lui⁸. O omilie la Lazăr a fost editată pentru prima dată de T.P. Camelot⁹ și una la Paști, transmisă și atribuită de manuscrise sfântului Ioan Hrisostom, a fost restituită de M. Aubineau¹⁰ episcopului Vasile al Seleuciei. O omilie la fericitul Iov, una despre Sfântul Apostol Toma, una la cei doi orbi (*Mt* 20, 29-34) și una la cei 10 leproși (*Mt* 8, 1-4) sunt încă inedite.

Ediții și traduceri

O imagine a modului în care s-a transmis în decursul Evului Mediu bizantin opera și memoria episcopului Vasile al Seleuciei ne oferă savantul literat și eruditul umanist Fotie (cca 810-895) în faimoasa sa „Biblioteca”. Înainte de urcarea sa în 858 pe scaunul de patriarh al Constantinopolului, Fotie începuse să-și adune însemnările de lectură, lucrarea sa intitulată „Biblioteca” fiind o colecție de prețioase extrase și comentarii critice asupra a 280 de codice din biblioteca sa personală, citite și discutate într-un cerc de prieteni cu preocupări comune¹¹. În erudita sa notiță despre „fericitul Vasile, episcopul Seleuciei”, Fotie enumeră 15 omilii atribuite lui Vasile al Seleuciei, pe care probabil le citise în cercul său de prieteni și amintește de relatarea despre viața și faptele Sfintei Mucenițe Tecla și de existența altor scrieri atribuite lui¹². Omilia la Schimbarea la Față se pare că nu este cunoscută patriarhului Fotie.

⁷ Șase dintre ele au fost editate de J.-P. Migne între operele sfântului Atanasie cel Mare (*PG* 28, 1047-1061; *PG* 28, 1073-1108) iar pe cea de a șaptea a fost editată de două ori, o dată între operele spuria ale Sfântului Ioan Hrisostom, iar o dată între operele *genuine* ale aceluiași (*PG* 52, 809-812; *PG* 64, 417-424). Cf. B. Marx, „Der Homiletische Nachlass des Basilios von Seleukeia”, p. 347-356.

⁸ B. Marx, *Procliana. Untersuchungen über den homiletischen Nachlass des Patriarchen Proklos von Konstantinopel* (Münsterische Beiträge zur Theologie 23), Münster, 1940, p. 100-102.

⁹ T.P. Camelot, „Une homélie inédite de Basile de Séleucie”, în *Mélanges offerts à A.-M. Desrousseaux*, Paris, 1937, p. 35-48, text p. 38-41. Textul ediției lui T.P. Camelot, editat după un unic manuscris (*Vatic. Ottob. Gr. 14*), care s-a dovedit a fi incomplet, a fost reeditat de M. Cunningham după alte două manuscrise (*Hieros. Sab. 1* și *Hieros. Patr. 133*), care conțineau o variantă mai lungă decât cea editată de T.P. Camelot, dar în care omilia era atribuită Sfântului Andrei Criteanul. Cf. Mary B. Cunningham, „Basil of Seleucia's Homily on Lazarus: a new edition. BHG 2225”, în *Analecta Bollandiana*, 104 (1986), p. 161-184, textul omiliei în p.170-177.

¹⁰ *Homélie pascales (cinq homélie inédites)*, introd, text critic, trad. și index de M. Aubineau, (Sources Chrétiennes 187), Paris, 1972, p. 169-277, textul omiliei în p. 206-215; trad. rom. drd. Ioan I. Ică jr, „Omilii Pascale din sec. V-VI”, în *MA*, 31 (1986), nr. 3, p. 73-74.

¹¹ Cf. Arhid. Ioan Ică jr, „De la Sfinții Iustin Martirul și Iustin Filosoful la Iustin Filosoful-Martir – un Itinerar hagiografic și lecțiile lui”, în *RT*, 93 (2011), nr. 2, p. 174-175.

¹² Omiliile pe care Fotie le enumeră sunt următoarele: la *Fc* 1,1: „La început a făcut Dumnezeu cerul și pământul”; despre Iosif; despre Adam; despre Cain și Abel; despre Avraam; despre Moise; despre Ilie; despre Iona; la sutaș; la *Lc* 8, 23: „Și pe când vâsleau ucenicii, iată s-a făcut fur-

Episcopul Vasile al Seleuciei

În 1596, Andreas Schottus edita pentru prima dată, în limba greacă, 44 de *logoi* atribuiți episcopului Vasile al Seleuciei¹³. Dintre aceștia numai primii 39 s-au dovedit a aparține episcopului Seleuciei¹⁴, ceilalți 5 fiind restituiți sfântului Ioan Hrisostom¹⁵. Nici între aceste omilii editate pentru întâia oară nu se afla omilia la Schimbarea la Față.

La numai câțiva ani după ediția princeps, în 1604, Cl. Dausque publica 44 de omilii atribuite lui Vasile al Seleuciei¹⁶. În ediția sa, Cl. Dausque prezenta, de această dată în traducere latină, cele 44 de omilii din ediția princeps a omiliilor episcopului Vasile al Seleuciei, însoțind traducerea sa cu peste 200 de pagini de note explicative. Cl. Dausque unește două câte două ultimele 4 omilii din ediția din 1596, astfel că avem de a face în total cu 42 de omilii atribuite episcopului

tună”; la *Mt* 11, 28: „Veniți la mine toți cei osteniți și împovărați”; la vameș și fariseu; la *Mt* 20, 21: „Și ea a zis: să stea cei doi fii ai mei, unul de-a dreapta și altul de-a stânga Ta”; la *Mt* 16,13: „Cine spun oameni că sunt Eu, Fiul Omului?” și la *Mt* 11, 3: „Tu ești Cel ce vine, sau să așteptăm pe altul?”. Photius, *Bibliothèque*, vol. II, ed. critică și trad. R. Henry, Paris, 1960, p. 159-161.

¹³ *Makariou Basileiou Episkopou Seleukias Ta sōzomena hapanta. B. Basilii Seleuciaae Isauriae episcopi, qui I. Chrysostomis contubernalis fuit, Opera quae exstant, nunc primum eruta, et in lucem edita* [ed. Andreas Schottus], in bibliopolio H. Commelini, [Leiden], 1596, 8+408 p.; în ediția princeps pe care am consultat-o în Biblioteca Universitară din Tübingen nu am găsit indicat nici editorul și nici locul de apariție. Se pare că ediția princeps a omiliilor episcopului Vasile al Seleuciei a fost tipărită în mai multe variante, unele dintre ele neindicând editorul și locul apariției. Într-o notiță introductivă a unei ediții ulterioare a omiliilor episcopului Seleuciei (Paris, 1622), pe care abatele J.-P. Migne avea să o reproducă în ediția sa a omiliilor Seleucianului (*PG* 85, Paris, 1864), ediția princeps este atribuită lui Andreas Schottus. O. Bardenhewer și T.P. Camelot indică drept loc al apariției Leiden (Leyde), informație care a fost preluată și de M. Aubineau. Cf. O. Bardenhewer, *op. cit.*, p. 304; T.P. Camelot, *art.cit.*, p. 36; *Homélie pascales (cinq homélie inédites)*, ed. M. Aubineau, *SC* 187, p. 170.

¹⁴ Cu o mică excepție – omilia despre Elisei și sunamiteancă este a 38-a, iar în inventarul lui M. Geerard a 10-a – numerotarea primelor 39 de omilii din inventarul lui M. Geerard corespunde ordinii din ediția princeps. Cf. *Clavis Patrum Graecorum*, III, editio secunda, p. 279-280.

¹⁵ Mai exact, este vorba de 3 omilii la Lazăr – 62 (*BHG* 2222), 63 (*BHG* 2219) și 64 – din *Comentariul la Evanghelia după Ioan* al Sfântului Ioan Hrisostom (*PG* 59, 341-360), omiliile 63 și 64 fiind împărțite în câte două în această ediție. Cf. J.A. De Aldama, *Repertorium Pseudochrysostomocum*, Paris, 1965, p. 88, 102, 158.

¹⁶ *B. Basilii Seleuciaae Isauriae episcopi. Orationes XLIV. Cl. Dausqueius Audomarius Theologus, nunc primum latine fecit et illustravit Notis, cum indice triplici*, in Bibliopolio Commeliniano, [Heidelberg], 1604, XLVIII+427+XXXVIII+204+XII p.; în foaia de titlu nu este indicat locul apariției. În notița sa biobibliografică despre Cl. Dausque din „Memoriile sale pentru o istorie literară”, Jean Noël Paquot indică Heidelberg-ul ca loc al apariției. O. Bardenhewer și T.P. Camelot indică și pentru această ediție tot Leiden-ul ca loc al apariției. Cf. Jean Noël Paquot, *Memoires pour servi a l'Histoire litteraire des dix-sept provinces des Pays-Bas, de la principauté de Liege, et de quelques contrées voisines*, vol. VI, Louvain, 1765, p. 297-303, aici p. 299; O. Bardenhewer, *op. cit.*, p. 304; T.P. Camelot, *art.cit.*, p. 36

Vasile al Seleuciei traduse în limba latină (39 de omilii ale episcopului Vasile al Seleuciei și 3 omilii ale Sfântului Ioan Hrisostom, editate însă sub numele episcopului Seleuciei)¹⁷. Alături de omiliile prezentate în traducere latină, Cl. Dausque edita princeps textul unei omilii la *Schimbarea la Față a Domnului, Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos* atribuită episcopului Vasile al Seleuciei, pe care îl însoțea cu o traducere latină¹⁸.

În 1622, apărea la Paris, într-un volum al cărui editor este anonim și care reunea opera Sfinților Grigorie Taumaturgul, Macarie Egipteanul și a episcopului Vasile al Seleuciei, o nouă ediție a 40 de omilii atribuite episcopului Seleuciei¹⁹. Editorul anonim reproducea textul princeps al celor 39 de omilii aparținând episcopului Vasile al Seleuciei editate în 1596 și al omiliei la Schimbarea la Față editată în 1604, însoțit de traducerea latină și notele explicative ale lui Cl. Dausque. În această ediție omilia la Schimbarea la Față era numerotată pentru prima dată ca omilia 40 din corpusul omiletic atribuit episcopului Vasile al Seleuciei. Numerotarea omiliilor din această ediție de la Paris avea să fie preluată de Johann Albert Fabricius în notița sa biobibliografică despre episcopul Seleuciei²⁰.

O nouă ediție a 41 de omilii și a unei relatări despre Viața și minunile Sfintei Tecla atribuite episcopului Vasile al Seleuciei a fost publicată de abatele J.-P. Migne în 1860, în cel de-al 85-lea volum al „Patrologiilor” sale²¹. În „Introduce-re”, abatele J.-P. Migne reproduce erudita notiță bibliografică a lui J.A. Fabricius despre episcopul Vasile al Seleuciei²², în care ordinea omiliilor urmează ediția din 1622, și unde omilia la Schimbarea la Față este a 40-a din corpusul omiletic al Seleucianului. Pentru primele 40 de omilii, abatele J.-P. Migne reproducea, asemenea editorului anonim al ediției de la Paris din 1622, ediția princeps din 1596

¹⁷ Ultima omilie tradusă în limba latină fiind numerotată ca a 42-a, este nevoie să numărăm omilia la Schimbarea la Față de două ori, o dată textul grec și o dată traducerea latină, pentru a avea în total 44 de omilii, așa cum apare în titlu.

¹⁸ *Basileiou Seleukias episkopou. Eis tēn metamophōsin tou Kyriou, kai Theou, kai Sōtēros ēmōn Iēsou Christou*, în *B. Basilii Seleuciaie Isauriae episcopi. Orationes XLIV*, p. 416-427.

¹⁹ *SS. PP. Gregorii Neocaesariensis Episc. Cognomento Thaumaturgii, Macarii Aegyptii, Basilii Seleuciaie Isauriae Episcopi, Opera omnia, quae reperiri potuerunt. Nunc primim Greece et Latine coniunctim edita cum indicibus necessariis. Accessit Ioannis Zonarae expositio Canoniarum Epistolarum*, Parisiis, 1622, 20 p. nenum.+126+8 p. nenum.+28 p. nenum.+242+12 p. nenum.+390+20 p. nenum.+114 p.

²⁰ Johann Albert Fabricius, *Bibliothecae Graecae*, VIII, Hamburg, 1729, p. 130-143, aici p. 131-135.

²¹ *Basileiou Episkopou Seleukias. Ta sōzomena panta. Basilii Seleuciensis Episcopi. Opera quae existant omnia, Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*, vol. 85, ed. J.-P. Migne, Paris, 1864, col. 27-618.

²² *Ibidem*, col. 9-18.

Episcopul Vasile al Seleuciei

pentru primele 39 de omilii²³ și pe cea din 1604 pentru omilia 40, însoțite de traducerea lui Cl. Dausque, iar pentru omilia 41 textul editat princeps de Fr. Combefis la Paris în 1656.

Pentru omilia la Schimbarea la Față a episcopului Vasile al Seleuciei, textul reeditat de J.-P. Migne în *Patrologia Graeca* 85, 451-462 rămâne până astăzi textul de referință, ediția critică anunțată de J.M. Tevel în teza sa de doctorat fiind așteptată în continuare.

O traducere în limba franceză, de altfel și singura traducere într-o limbă modernă, a fost oferită de abatele Philippe Dupont într-un volum ce reunește mai multe omilii la Schimbarea la Față ale Părinților Răsăriteni, editat de monahii cistercieni de la abația Bellefontaine²⁴.

Cuprinsul

În erudita sa notiță despre episcopul Vasile al Seleuciei, patriarhul Fotie amintește și de faptul că scrierile Sfântului Ioan Hrisostom au fost pentru episcopul seleucian o importantă sursă de inspirație:

„Căci multe urme ale cuvintelor și cugetărilor aceluia [sfântului Ioan Hrisostom] apar în cuvintele lui Vasile [al Seleuciei], mai ales în cele [care tratează] despre dumnezeiasca Scriptură, ca și cum ar fi luat amândoi cele cu care s-au hrănit din același izvor al învățăturilor”²⁵.

Mărturia lui Fotie se adevărește și în ceea ce privește sursele care au inspirat omilia la Schimbarea la Față a episcopului Vasile al Seleuciei. Că episcopul seleucian cunoștea foarte bine Omilia 56 a Sfântului Ioan Hrisostom la Evangelia după Matei se poate observa nu numai urmărind exegeza hrisostomică a pericopei despre Schimbarea la Față, ci și din argumentarea scripturistică pe care el o aduce interpretărilor sale. Multe din mărturiile scripturistice pe care Sfântul Ioan Hrisostom le folosește în Omilia 56 se regăsesc în Omilia la Schimbarea la Față a episcopului Vasile al Seleuciei.

Pentru episcopul Seleuciei episodul Schimbării la Față are, în primul rând, o dimensiune eshatologică. Mântuitorul Hristos urcă împreună cu cei trei ucenici pe

²³ Abatele J.-P. Migne indică numai ediția lui Cl. Dausque din 1604 ca sursă a ediției sale și nu o amintește pe cea princeps din 1596, deși este menționată în notița bibliografică a lui J.A. Fabricius pe care o reproduce. Cf. *PG* 85, 7-8.

²⁴ *Joie de la Transfiguration d'après les Pères d'Orient*, ed. Dom Michel Coune OSB (Spiritualité Orientale 39), 1985, p. 93-98.

²⁵ „Πολλὰ γὰρ ἴχνη τῶν ἐκείνου καὶ λόγων καὶ νοημάτων, καὶ μάλιστα τῶν κατὰ τὴν θεϊαν γραφὴν, ἐν τοῖς τοῦ Βασιλείου λόγοις ἐπιφαίνεται, ὡς ἂν ἀπὸ τῆς αὐτῆς πηγῆς τῶν μαθημάτων ἀρροδαμένων ἄμφω τὰ πρόσφορα”. Photius, *op. cit.*, p. 160.

muntele Schimbării la Față pentru a le arăta „slava celei de a doua veniri”. Vasile al Seleuciei interpretează acest episod în legătură cu taina și slava celei de-a doua veniri pe care Hristos le arată ucenicilor mai înainte, Schimbarea la Față fiind o Parusie anticipată.

Episcopul Seleuciei își începe omilia prin a arăta deosebirea între „lumina soarelui” și „Lumina Stăpânului”. Omilistul face o distincție clară între „lumina soarelui” (*ton hēlion to phōs*), care, deși este „mare și strălucitoare” și atunci când se arată „luminează și împodobește fața întregii creații văzute” și o face să scânteieze de frumusețe, nu este cea mai înaltă formă de strălucire pentru că este proporțională nevoilor oamenilor, și „lumina/lucirea Stăpânului” (*tou Despotou to phengos*), care, fiind strălucirea Creatorului Însuși, este „uimitoare” și „neapropiată”²⁶. De aceea, orice fel de comparație a Luminii „neapropiate” a Creatorului cu lumina creată este imposibil de realizat, făptura neputând să găsească o lumină care să poată rivaliza cu strălucirea Creatorului. Mai mult decât atât, însăși intenția de a compara creatura cu Creatorul este ilicită.

Strălucirea în care Hristos Se va arăta la Parusie este însăși slava dumnezeirii Sale. Dacă prima Sa venire în lume a fost într-un chip umil din iubire pentru oameni, supunându-Se legilor pe care El Însuși le rânduiseră firii, cea de-a doua Sa venire va fi una „înfricoșătoare și strălucitoare”. Mântuitorul Hristos dorește să arate ucenicilor anticipat „o icoană a acelei veniri” pentru ca după ce ei au primit o astfel de descoperire să aibă „credință în cele ce au să vină”. Descoperirea de la Schimbarea la Față este și un răspuns al lui Hristos la credința îndoielnică, neînțelegerea și frica ce i-au cuprins pe ucenici după ce El le-a vestit că trebuie să primească pătimirile și moartea pe cruce.

Acei „unii din cei ce stau aici care nu vor gusta moarte, până ce nu vor vedea pe Fiul Omului venind în slava Tatălui Său” (*Mt 16, 28*) de care vorbește Mântuitorul sunt cei trei apostoli pe care El îi ia cu Sine și urcă împreună pe munte. Rațiunea pentru care doar trei dintre apostoli sunt aleși pentru a fi prezenți la Schimbarea la Față este însăși priveliștea minunată pe care Mântuitorul Hristos o arată, care și după vedere trebuie „să rămână o taină”. Omilistul lasă să se înțeleagă că ucenicii care nu au urcat împreună cu Mântuitorul pe munte nu au fost cu totul neglijați. Dacă pe Petru, Iacob și Ioan Mântuitorul îi face „spectatori” ai arătării slavei Sale dumnezeiești, pe cei rămași la poalele muntelui îi face „auditori”, fapt ce ar sugera că nu doar cei trei au auzit glasul Tatălui, ci și cei care nu au urcat pe munte. Episcopul seleucian nu cunoștea tradiția identificării muntelui Schim-

²⁶ Cf. *Omilia 25* a episcopului Vasile al Seleuciei la: „*Cine spun oamenii că sunt Eu, Fiul Omului*”, 4, PG 85,297AC, unde episcopul Seleuciei folosește termenul de „necreat” (*aktistos*) pentru a distinge între natura dumnezeiască și cea omenească a Mântuitorului Hristos.

Episcopul Vasile al Seleuciei

bării la față cu Taborul, numele muntelui pe care Mântuitorul a urcat împreună cu cei trei ucenici nefiind menționat²⁷.

Poate cea mai importantă contribuție a episcopului Seleuciei la interpretarea Schimbării la Față este oferită în forma unei exclamații: „O, minune! Dintr-un chip omenesc s-au revărsat raze de lumină trimise prin lucrări dumnezeiești!”. Minunea la care Vasile al Seleuciei se referă aici este taina de nepătruns a unirii celor două firi în Persoana Unică a Mântuitorului Iisus Hristos. Prin unirea ipostatică a celor două firi, trupul uman al lui Hristos luat la Întrupare, care concentrează în el strălucirea luminii necreate a dumnezeirii, devine strălucitor, strălucirea Soarelui divin devenind și cea a trupului uman transfigurat²⁸. Episcopul Seleuciei este cel dintâi exeget al episodului Schimbării la Față care vorbește despre faptul că razele care au strălucit pe fața lui Iisus au fost manifestări ale „lucrărilor dumnezeiești”²⁹. Omilistul explică și aparenta deosebire a relatărilor evanghelice cu privire la modul în care Hristos a strălucit la Schimbarea la Față. Neavând la îndemână o imagine care să poată rivaliza cu „priveliștea” minunată descoperită de Hristos, evangheliștii folosesc fiecare alte expresii pentru a o descrie.

Alături de Iisus schimbat la față se arată profeții Moise și Ilie, pentru ca Hristos să fie crezut Domn și Judecător atât al viilor, cât și al morților. Închinându-I-se, Moise și Ilie mărturisesc că Cel ce era de față nu era unul dintre prooroci, ci Însuși

²⁷ Din lectura traducerii românești a *Omiliei 56 la Matei* a Sfântului Ioan Hrisostom se pare că arhiepiscopul Constantinopolului ar fi cunoscut această tradiție, care identifica muntele Schimbării la Față cu Taborul, numele de Tabor apărând de șase ori. În textul grec al *Omiliei 56 la Matei* editat de J.-P. Migne în *PG* 58, 549-558 Taborul nu apare. Cf. Sf. Ioan Hrisostom, *Omilia 56 la Matei*, trad. rom. în Sfântul Ioan Gură de Aur, *Scrieri. Partea a III-a. Omilii la Matei*, trad., introd., note și indicii de pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 645-658. Cea mai recentă investigație cu privire la identificarea muntelui Schimbării la Față cu Taborul este oferită de Ton Hilhorst, „The Mountain of Transfiguration in the New Testament and in Later Tradition”, în *The Land of Israel in Bible, History and Theology. Studies in Honour of Ed Noort*, ed. J. Van Ruiten, J. Cornelis de Vos (Supplements to Vetus Testamentum 124), Brill, Leiden-Boston, 2009, p. 317-338.

²⁸ Omilistul seleucian anticipează ceea ce Sfântul Ioan Damaschinul (†749) avea să arate foarte clar în omilia sa la Schimbarea la Față: schimbându-Se la față, Hristos nu primește din afară ceea ce nu era, ci manifestă ceea ce era dintotdeauna în slava veșnică a lui Dumnezeu, devenită prin unirea ipostatică și a trupului. Cf. Sfântul Ioan Damaschinul, *Cuvânt la Schimbarea la Față a Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos*, 12; ed. Bonifatius Kotter OSB: *Die Schriften des Johannes von Damaskos. V. Opera homiletica et hagiographica*, (Patristische Texte und Studien 29), Berlin – New York, 1988, p. 449-451; în Pr. Andrew Louth, *Ioan Damaschinul. Tradiție și originalitate în teologia bizantină – câteva scrieri inedite*, trad. pr. prof. Ioan Ică sr și diac. Ioan I. Ică jr, Deisis, Sibiu, 2010, p. 545-546.

²⁹ Cf. Christopher Veniamin, *The Transfiguration of Christ in the Greek Patristic Literature: from Irenaeus of Lyons to Gregory of Palamas*, teză de doctorat, Oxford, 1991, p. 153.

Stăpânul. Omilistul analizează apoi cuvintele lui Petru: „Să facem trei corturi, unul Ție, unul lui Moise și unul lui Ilie!” (Mt 17, 4). Episcopul Seleuciei înțelege cuvintele lui Petru ca pe o subordonare a lui Hristos și interpretează glasul Tatălui ca un răspuns direct la cuvintele lui. Prin glasul care a venit din nor, Tatăl a descoperit încă o dată adevărata identitate a lui Hristos. El nu este un simplu profet, ci Fiul Unic al Tatălui ceresc. Acesta din urmă confirmă filiația Sa divină: „Acesta este Fiul Meu Cel iubit”.

Dacă imaginea anticipată a Parusiei pe care Hristos a arătat-o la Schimbarea la Față a fost prilej de bucurie pentru ucenici, cea de-a doua venire a lui Hristos la sfârșitul veacurilor în slava Tatălui împreună cu oștile cerești va fi înfricoșătoare. Episcopul Seleuciei descrie în continuare, într-un mod profetic, imaginea cutremurătoare a celei de-a doua veniri a lui Hristos, când cerul și pământul se vor clătina, când sunetele trâmbițelor vor chema pe cei morți, când mormintele vor elibera pe cei pe care mai înainte îi primiseră, când Hristos va veni judecător al lumii, când fiecare va primi răsplata gândurilor și a faptelor. Finalul omiliei este unul parenetic, omilistul îndemnând la schimbarea conduitei înainte de venirea zilei înfricoșătoare a judecății, la lucrarea faptelor bune și la meditarea la răspunsul pe care fiecare va trebui să-l dea înaintea Judecătorului Hristos.

Tradusă mai jos pentru prima dată în limba română, *Omilia la Schimbarea la Față* a episcopului Vasile al Seleuciei este o mărturie a modului în care enigmaticul episod al Schimbării la Față a fost înțeles în contextul disputelor hristologice dinaintea de Sinodul Ecumenic de la Chalcedon. Teolog profund, episcopul Seleuciei anticipează în omilia sa interpretări cheie care aveau să fie dezvoltate în secolele următoare de Sfinții Ioan Damaschinul și Grigorie Palama. Prezentarea și traducerea de mai jos sunt o invitație la descoperirea interpretării patristice a misteriosului și deopotrivă fascinantului episod al Schimbării la Față.

**Omilia 40 a episcopului Vasile al Seleuciei
La Schimbarea la Față a Domnului, Dumnezeuului
și Mântuitorului nostru Iisus Hristos³⁰**

1. Când soarele își trimite razele spre pământ, acoperă corurile [*chorous*] stelelor și întunecă lucirea [*phengos*] lunii, restrângând priveliștea acestor luminători

³⁰ *Bibliotheca Hagiographica Graeca* 1989 și *Clavis Patrum Graecorum* 6656/40. Traducere realizată după *Patrologia Graeca* 85, 451-462, unde J.-P. Migne reproduce textul editat pentru întâia oară de Cl. Dausque în *B. Basilii Seleuciaae Isauriae episcopi. Orationes XLIV*, [Heidelberg], 1604, p. 416-427.

Mulțumesc pe această cale părintelui profesor Ioan I. Ică jr pentru amabilitatea de a fi revăzut traducerea.

prin covârșirea strălucirii lui; prin lumina lui reține alergarea nopții și stăvilind ca și cu un zid întunericul și dezbrăcându-le pe toate ca de un veșmânt negru, le îmbracă în grațiile luminii, arată întinderea pământului încununată cu flori, iar marea ca o porfiră și, unul fiind, face să scânteieze fața întregii făpturi văzute. Dar, deși este atât de mare, nu e dovedit că a ajuns la culmea lucirii, pentru că ochii muritori cutează să-l privească și adeseori alergarea norului face să dispară scânteierile sale, frunzișul copacilor împiedică strălucirea lui, iar noaptea, încrezându-se în legea Celui ce a creat-o, împarte în mod egal timpul cu soarele. Căci, dat fiind că viața omului este trudnică și sufocată de osteneli, Ziditorul a desfășurat ziua pentru lucru, iar noaptea, venind și găsindu-l pe cel ce a trudit, îi dăruiește prin pat cele ale ușurării, desfăcându-i prin somn membrele și dând firii un timp hotărât să-și adune puțin câte puțin puterea.

Mare și strălucitoare este deci, spuneam, lumina soarelui, dar măsura ei e egală cu nevoile oamenilor. Lucirea [*phengos*] Stăpânului, nu este însă astfel – fiindcă nu-i permis să comparăm creatura cu Creatorul –, ea nefiind cinstită prin comparație cu razele soarelui, nici ascunsă de succesiunile nopții, ci este uimitoare pentru oameni și neapropiată pentru îngeri. Îmbrăcând această lumină, va veni din cer ca un triumfător Stăpânul Hristos, lucrându-și, a doua Sa venire la oameni. Căci, schimbând atunci haina de război, va îmbrăca veșmântul celui care a biruit; căci așa zice proorocul: „De ce sunt hainele Tale roșii?” [*Is* 63, 2]. Pentru că sângerarea luptei a înroșit veșmântul războinicului. Și pentru că intenția întregii economii a lui Dumnezeu e iubirea de oameni, El Își realizează în chip variat acest plan și la nevoie îmbracă înfățișări umile. Astfel, pe omul plămădit întâi care s-a ascuns îl cheamă la convorbire cu El plimbându-Se prin rai, și tot așa un nor i-a slujit mijlocitor atunci când a grăit cu oamenii; dar în zilele din urmă, când ia asupra Sa umanitatea, Se arată prin cele ce au fost stabilite drept legi acestei firi, încredințând apoi neamul Său prin pătimiri, acelea fiind nașterea, ieslea, scutecele, tăierea împrejur, curățirea, răscumpărarea, darea în schimb a celor legiuite, și pe lângă acestea, crucea, pătimirea și moartea. Astfel, lucrurile dintâi ale economiei Lui au fost într-un chip smerit și priveliștea [*thean*] lor era măsurată cu nevoia, dar la vremea celei de-a doua arătări Își va schimba înfățișarea, lucrându-și nu una umilă, ca prima dată, ci una înfricoșătoare și strălucitoare.

2. Vrând, așadar, să arate ucenicilor slava acelei [a doua] veniri, a grăit: „Sunt unii dintre voi care nu vor gusta moarte până ce nu vor vedea pe Fiul Omului venind în slava Tatălui Său” [*Mt* 16, 28]. Voi, însă, uitându-vă la umilința înfățișării chipului cu ignorarea rațiunilor ei, nu vedeți adâncul înțelepciunii ascunse și de aceea pentru voi măsura cunoașterii devine măsura vederii. „Căci atâta timp am fost cu voi și nu M-ați cunoscut?” [*In* 14, 9]. Vă dezvălui, așadar, o parte a priveliștii de nevăzut [*atheatou thean*] și prin vedere vă adun nădejtile viitoare. V-am

vorbit despre pătimire și v-ați toropit sufletul; am spus că trebuie să fiu răstignit și de frică vi s-a frânt rațiunea; am spus: „Dacă voiește cineva să vină după Mine, să se tăgăduiască pe sine, să-și ridice crucea sa și să-Mi urmeze!” [Lc 9,23], dar aducerea-aminte de pătimire a slăbit încordarea voastră; am spus: „Ce folos va avea omul dacă va câștiga lumea toată și își va păgubi sufletul său?” [Mc 8, 36], și prin cuvânt n-am smuls frica voastră, ci patima a rămas neînvingătoare; v-am dus apoi la un judecător care nu se lasă mituit și nu trece peste greșeli pentru daruri, spunând: „Ce preț va da omul în schimb pentru sufletul său?” [Mt 16, 26], dar acest cuvânt a fost îndoielnic pentru voi; am spus: „Fiul Omului va veni în slava Sa” [Mt 16, 27] și ați crezut că spun basme [mythologein]. Așadar, întrucât cuvântul a fost nelucrător, vă vor învăța acum acestea înseși realitățile [pragmata]³¹.

„Sunt unii din cei ce stau aici care nu vor gusta moarte, până ce nu vor vedea pe Fiul Omului venind în slava Tatălui Său” [Mt 16, 28]. Nu este încă timpul venirii viitoare, căci e nevoie să fie înfiptă crucea, să fie supus iadul, să fie pusă înaintea morților hotărârea eliberării, Cel înviat din morți să urce la ceruri, lupta propovăduirii să fie pusă înaintea tuturor, ca Evanghelia să stăpânească prin propovăduire și abia atunci să Se arate Cel vestit de Evanghelie. Dar mă grăbesc, ucenicii Mei, să vă dăruiesc înainte o icoană [eikona] a acelei veniri, pentru ca, desfătându-vă de o priveliște profetică, să aveți credință în cele ce au să vină.

„Sunt unii din cei ce stau aici” [Mt 16, 28] – „Unii”, iar nu toți, căci nu fac cunoscută tuturor această priveliște, ca și după vedere ceea ce s-a văzut să rămână o taină. Acestea zicând, spune [Scriptura], „ia pe trei dintre ucenicii Săi, pe Petru, pe Iacob și pe Ioan” [Mt 17, 1]. Făcându-i pe aceștia spectatori, pe ceilalți i-a lăsat auditori, „și S-a dus într-un munte înalt” [Mt 17, 1]. Frumos [a spus] „înalt”, ca muntele să aibă vecinătate cu cerul, după cum propovăduia Pavel, că „vom fi răpiți în nori, ca să întâmpinăm pe Domnul în văzduh” [I Tes 4, 16]. Și acum caută un loc care se înalță împreună cu norii. Așadar, spectatorii sunt distinși, ochii li s-au deschis pentru nădejdi, iar sufletul le-a suferit cu frică dorul priveliștii. Privind ei astfel spre ceea ce are să vină, deodată Hristos Se schimbă la chip [metamorphoustai] înaintea ucenicilor, schimbându-Și chipul/forma [morphen] și, îmbrăcând un veșmânt de lumină, a arătat o priveliște scânteietoare. O, minune! Dintr-un chip omenesc s-au revărsat raze de lumină trimise prin lucrări dumnezeiești! Soarele a văzut cele ce mai înainte nu cunoscuse și, învățat de lucirea unei alte Lumini, se ascunde! Te-ai oprit odinioară, soare, așteptând biruința evreilor! [cf. Ios 10, 12] Te-ai înspăimântat de Iosua³², generalul care ți-a poruncit, cinstind numele de

³¹ Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia 56 la Matei*, 1, PG 58, 549; trad. rom. p. 645.

³² În textul editat apare *Iēsoun*. Din context se poate deduce că este vorba de Iosua, cel care în Vechiul Testament a poruncit soarelui să se oprească până ce Dumnezeu va birui pe vrăjmașii poporului evreu. Cf. *Ios 10*, 12-14.

Episcopul Vasile al Seleuciei

stăpân al unuia care este slugă asemenea ție [cf. *Ios* 10, 13], iar acum ai văzut o lucire pe care n-ai mai văzut-o înainte!

Povestind această priveliște [*theōrian*], evangheliștii sunt siliți să folosească fiecare altă expresie, neputând a înfățișa prin cuvânt priveliștea. Căci unul din ei spune undeva: „Fața Lui a strălucit ca soarele” [*Mt* 17, 2], pentru că nu avea o altă imagine mai strălucitoare, iar altul³³, „hainele Lui au strălucit ca lumina” [*Mt* 17, 2], pentru că, așa cum se spune, facem imagini din cele pe care le vedem. Și fâptura este învinsă, negăsind o imagine potrivită pentru priveliște. Ochii să se facă martori, căci limba nu a învățat să grăiască! Prin strălucirea celor văzute priveliștea Îl însemna pe Cel ce are să vină Judecător al lumii. Iar împreună cu voi au fost văzuți de față cei ce au culminat în virtute dintre cei vii și cei morți, ca să vestească celor prezenți pe Stăpânul, judecător al celor vii și al celor morți³⁴. Căci, deși s-a făcut începător, lucrător al virtuții și legiuitor, Moise s-a mutat din viață prin moarte, dar Ilie, aprins de un zel dumnezeiesc, a devenit vizitiu de foc și, încălecând văzduhul prin alergare, a trecut peste legile firii, găsind o cale mai înaltă decât moartea.

3. Ajungând cuvântul aici, amintește-ți întrebările Stăpânului și răspunsurile ucenicilor; unii numindu-L Ilie, iar alții, unul dintre prooroci [cf. *Mt* 16, 4]. Însă, văzându-L acum închinat de profeți [...] ³⁵. Moise Îl imploră, Ilie I se pleacă și [amândoi] mărturisesc Stăpân pe Cel ce era de față, iar nu rob³⁶. Dar Petru, deși a văzut acestea, nu se lasă învățat, rămânând încremenit cu rațiunea din pricina covârșirii tainelor, căci de dorul vederii uită toate și se leagă de loc, stăpânit de bucurie. „Să facem, spune, trei corturi, unul Ție, unul lui Moise și unul lui Ilie!” [*Mt* 17, 4]. Își dă pe față neînțelegerea și, numărându-L pe Stăpânul cu robii, i-a socotit pe supuși de aceeași cinstitie cu Stăpânul. Dar Petru nu a rămas în patima neînțelegerii, căci un fulger izbucnind de sus, îi vindecă cu frică neștiința, strigând cu tunet unele ca acestea: Pentru ce puneți pe robi împreună cu Stăpânul? Vreți să învățați diferența?³⁷ „Acesta este Fiul Meu Cel iubit!” [*Mt* 17, 5] Pe acești robi i-am creat, dar pe Acest Fiu L-am născut din fire. Este Fiul Meu și chiar dacă pentru voi a îmbrăcat chip de rob, „El locuiește în lumina neapropiată” [*I Tim* 6, 16], măcar că pentru voi Și-a măsurat razele.

O, fericiți ochi, care vedeți pe Hristos îmbrăcat ca un mire! Fericiți ochi, care vedeți ziua înfricoșătoare a judecății în chip blând! Căci cele ce alții le vor vedea

³³ Episcopul Vasile al Seleuciei are probabil în minte pe unul din ceilalți doi evangheliști care istorisesc episodul Schimbării la Față, însă cel care spune că îmbrăcămintea Mântuitorului s-a făcut ca lumina este tot Sf. Ev. Matei: *ta de himatia autou egeneto leuka hōs to phōs* („iar hainele Lui s-au făcut albe ca lumina”). Cf. *Mt* 17, 2.

³⁴ Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia 56 la Matei*, 2, PG 58, 550; trad. rom., p. 647.

³⁵ Lacună în textul editat.

³⁶ Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia 56 la Matei*, 1, PG 58, 550; trad. rom., p. 647.

³⁷ Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia 56 la Matei*, 3, PG 58, 552; trad. rom., p. 650.

tremurând, pe acestea ei le-au văzut bucurându-se. Ce putere a ochilor va putea suporta înfricoșătoarea zi a judecății, când pământul și marea se vor clătina, aruncând afară trupurile oamenilor [născuți] din Adam, iar oamenii împreună cu îngerii³⁸ se vor cutremura, nesuportând frica? Căci cerul se va înfășura [cf. *Ap* 6, 14], ca pentru venirea unui împărat. Deodată lăncierii vor strânge vălurile din fața porților, iar dispărând cerul, vor apărea cetele [*taxeis*] puterilor îngerești cu strălucire, mii și mii de îngeri și zeci și zeci de mii alergând înainte. Apoi Se va vedea Stăpânul venind și luminând prin covârșirea luminii toate cele ce sunt împrejurul Lui. Cine va fi destoinic înaintea priveliștii celor văzute? Cine va măsura frica? Căci dacă noi nu suportăm nici măcar strălucirile unui fulger, căci de multe ori lumina lui îl doboară la pământ pe cel care-l privește, ce ar putea spune cineva văzând pe Însuși Cel care răsărind aruncă fulgere? Când sunetele trâmbițelor vor chema pe morți din morminte, când sicriile din morminte se vor sfărâma, eliberându-i din ele pe cei legați, când se vor judeca intențiile, faptele și gândurile rațiunii; când diavolul va fi dus legat ca să-și primească judecata pentru gândurile sale tiranice; când turmele oamenilor vor fi împărțite, atunci cine în ce parte va fi sortit? Cine va fi al judecătorului Hristos și cine al tâlharului osândit, atunci când cei vii vor curge împreună cu cei morți? Căci una va fi închinarea tuturor, fiindcă repeziciunea învierii îi face pe morți să aibă aceeași alergare cu cei care se vor schimba, potrivit glasului fericitului Pavel care zice „că noi, cei vii, care vom fi rămas, nu o vom lua înaintea celor adormiți” [*I Tes* 4, 15]. Nu va fi cel mort mai leneș decât cei vii din pricina mormântului și toți vor aștepta cu cutremur verdictul Acestuia, neștiind dacă vor auzi: „Veniți, binecuvântații Tatălui Meu!” [*Mt* 25, 34] sau „Duceți-vă în întunericul cel din afară pregătit diavolului și îngerilor lui!” [*Mt* 25, 41], căci punând pe balanță faptele, El va circumscrie lucrurile cu sfârșitul potrivit lor.

Stăpânul a dăruit deci ucenicilor imaginile acestei priveliști. Iar noi, gândind la acea frică ce va fi, să ne schimbăm mai înainte de vreme purtarea, să ne neguțătorim îndrăzneală prin fapte bune și, înainte de vremea judecății, să cugetăm la cuvântul nostru de apărare, ca să nu fim osândiți împreună cu vrăjmașul judecat, ci să ne înălțăm spre cer împreună cu Hristos, Care ne iubește, făcându-ne „moștenitori ai lui Hristos și co-moștenitori ai lui Dumnezeu” [*Rm* 8, 17], Căruia fie slava, cinstea și închinăciunea împreună cu Părintele Cel fără de început și cu Preabunul, de viață Făcătorul și de o ființă Duh, acum și în vecii vecilor. Amin.

Introducere, traducere și note de Pr. Drd. Radu Gârbacea

³⁸ În textul editat apare *met' allōn*. Cf. Dausque indică însă într-o notiță de subsol că ar putea fi o greșeală de copiere și optează pentru a traduce în limba latină prin *cum angelis* (gr. *met' angellōn*).